

«Ου μπλέξεις...»

Η 11η των Νεο-Ελλήνων Εντολή;

Γιώργος Πιπερόπουλος

Δρ Κοινωνιολογίας - Ψυχολογίας

Καθηγητής Επικοινωνίας και Πρόεδρος Τμήματος Οργάνωσης
και Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Μακεδονίας

Αν σταθούμε για λίγο και προσέξουμε, χωρίς συναισθηματικές προκαταλήψεις, με αντικειμενικότητα, τη συμπεριφορά μας μέσα στις σύγχρονες, πολύβουες, πολυπρόσωπες και συνάμα απρόσωπες ελληνικές μεγαλουπόλεις, θα διαπιστώσουμε ίσως με κάποια έκπληξη ότι ο σημερινός Έλληνας δείχνει με αυξανόμενη συχνότητα τη χαρακτηριστική αδιαφορία και απάθεια στο προσωπικό δράμα του συνανθρώπου του που ξετυλίγεται σε κάποιον πολυσύχναστο και πολυάνθρωπο δρόμο...

Είναι αλήθεια ότι πριν μερικά χρόνια για όλους εμάς που ζήσαμε σε κάποια ξένη χώρα η διαφοροποίηση της συμπεριφοράς ανάμεσα σε Έλληνες και ξένους γινόταν με κριτήριο την ανθρωπιά που εμείς ανέκαθεν δείχναμε απέναντι σε κάποιον, ακόμη και άγνωστο, συνάνθρωπό μας που βρισκόταν σε κατάσταση ανάγκης ή κινδύνου.

Ο Έλληνας, χωρίς πολλή σκέψη, εμπλεκόταν στο προσωπικό δράμα κάποιου ατόμου που δεχόταν επίθεση στον δρόμο, σε αντίθεση με τους ξένους που αδιαφορούσαν ή απέφευγαν ακόμη και να παρακολουθήσουν μια συμπλοκή ως μάρτυρες. Εκείνη η ειδοποιός διαφορά στη συμπεριφορά Ελλήνων και ξένων απέναντι σε κάποιον άγνωστο συνάνθρωπό τους τείνει να εξαφανιστεί τα τελευταία χρόνια και στην πατρίδα μας.

Το κλασικότερο, ίσως, σε διεθνή επίπεδα παράδειγμα απάθειας και αδιαφορίας απέναντι σε κάποιον άνθρωπο που διατρέχει έναν κίνδυνο αποτελεί η ιστορία της τραγικής εκείνης γυναίκας, της Κίττυ Τζενοβέζε, η οποία δέχθηκε την επίθεση αγνώστου της καθώς επέστρεφε από τη δουλειά της στο σπίτι της τα χαράματα μιας μέρας του Μάρτη του 1964. Επί μισή σχεδόν ώρα ο μαϊνικός δολοφόνος κατέσφαζε το θύμα του και οι

συνολικά 38 αυτόπτες μάρτυρες παρακολουθούσαν το δράμα, άκουγαν τις κραυγές της άτυχης γυναίκας χωρίς όχι μόνο να επέμβουν προσωπικά αλλά ούτε καν να τηλεφωνήσουν στην αστυνομία της Νέας Υόρκης!...

Τριάντα οκτώ άνθρωποι έγιναν αυτόπτες μάρτυρες ενός προσωπικού δράματος, μιας στυγερής δολοφονίας παραμένοντας απλοί θεατές! Για μέρες και μήνες ολάκερος ο αμερικανικός και παγκόσμιος τύπος σχολίαζε το γεγονός με χαρακτηρισμούς τύπου «εγκληματική απάθεια» μέχρι «ηθική κατάπτωση» ή ακόμη «τραγική απώλεια της αγάπης προς τον συνάνθρωπό μας» και τελικά «η απανθρωπιά του εσχάτου είδους...» Οι συζητήσεις για το περιστατικό έγιναν καθημερινό θέμα σε ακαδημαϊκούς κύκλους, σε εκκλησιαστικές συναθροίσεις και σε επιστημονικά σεμινάρια...

Απάθεια; Αδιαφορία; Απανθρωπιά; Όχι ακριβώς! Οι 38 αυτόπτες μάρτυρες της δολοφονίας της Κίττυ Τζενοβέζε εκείνο το μαρτυρικό βράδυ του 1964 στην περιοχή Κίου Γκάρντενς του προαστίου Κουίνς της Νέας Υόρκης, όπως αποδείχθηκε αργότερα, δεν παρακολούθησαν απλά και μόνο το δράμα και στη συνέχεια επέστρεψαν στα κρεβάτια τους για να συνεχίσουν τον ύπνο του... δικαίου. Οι άνθρωποι αυτοί έμειναν κυριολεκτικά «καρφωμένοι» στις θέσεις τους από τα διαδραματιζόμενα, απορροφήθηκαν από την τραγικότητα των εξελισσόμενων μπροστά στα μάτια τους σκηνών, πάγωσαν με άλλα λόγια, ανήμποροι να επέμβουν...

Ο μηχανισμός προτροπής

Ο καθένας και η καθεμιά μας έχει ζήσει από κοντά κάποιες τραγικές στιγμές κινδύνου συνανθρώπων μας, πνιγμούς στη θάλασσα, αυτοκινητι-

στικά ατυχήματα, πυρκαγιές, σεισμούς, ληστείες, απόπειρες αυτοκτονίας ή απόπειρες επίθεσης. Σε τέτοιες περιπτώσεις, όταν κινδυνεύει η αρτιμέλεια ή και η ζωή κάποιων, έστω και αγνώστων, συνανθρώπων μας, λειτουργεί άμεσα στον καθένα και την καθεμιά μας ένας ισχυρός μηχανισμός παρακίνησης-προτροπής για την παροχή συμπαράστασης και βοήθειας.

Είναι, όμως, αλήθεια ότι έχουμε παράλληλα μέσα μας και ισχυρούς μηχανισμούς αναστολών που μας ωθούν, που μας υπαγορεύουν να μείνουμε μακριά καθώς υπάρχει ο κίνδυνος να υποστούμε και εμείς κάποια σωματική βλάβη ή κάποιον τραυματισμό στην προσπάθεια παροχής βοήθειας. Δεν είναι λίγα τα παραδείγματα γενναίων ανδρών, γυναικών και νέων που στην προσπάθειά τους να σώσουν μια ζωή θυσιάζουν τη δικιά τους.

Αναμφίβολα υπάρχουν εκείνα τα άτομα που, ευθύς μόλις αντιληφθούν έναν συνάνθρωπό μας που κινδυνεύει, επεμβαίνουν χωρίς να αναλογισθούν τις συνέπειες για τη δική τους ακεραιότητα. Υπάρχουν, προφανώς, άτομα που με έντονο μέσα τους το συναίσθημα του αλτρουισμού ξεπερνούν τις κλασικές προσωπικές αναστολές που αδρανοποιούν τους περισσότερους ανθρώπους σε παρόμοια περιστατικά και καταστάσεις.

Μέσα από τα δεδομένα σωρείας εμπειρικών μελετών και θεωρητικών σχημάτων επιστημόνων της συμπεριφοράς, ψυχολόγων και κοινωνιολόγων, μπορούμε να αντλήσουμε όλα τα απαραίτητα συστατικά στοιχεία για τη δημιουργία ενός «ψυχολογικού σχήματος» μιας αλληλουχίας ψυχολογικών αντιδράσεων που χαρακτηρίζουν τη συμπεριφορά του μέσου ανθρώπου όταν βρεθεί αντιμέτωπος με την περίπτωση κάποιου συνανθρώπου μας που κινδυνεύει. Ας εξετάσουμε ένα απλό και συνηθισμένο παράδειγμα.

Ένας μεσόκοπος άνδρας είναι θύμα «καρδιακής προσβολής» καθώς προχωρεί σε έναν πολυσύχναστο δρόμο μιας μεγαλούπολης. Ξαφνικά αυτός ο άνδρας αισθάνεται έναν δυνατό πόνο στο στήθος, παραπατάει, φέρνει τα δυο του χέρια στο στέρνο και με έντονο το συναίσθημα της αστάθειας, της ζαλάδας τραβιέται μπροστά στη βιτρίνα ενός καταστήματος προσπαθώντας να στηριχθεί εκεί με την πλάτη του. Δεν τα καταφέρνει, γλιστρά και μισοδιπλωμένος σωριάζεται στον δρόμο. Οι περαστικοί που βρίσκονται κοντά του μετουσιώνονται αυτοστιγμεί σε «θεατές ή σε

αυτόπτες μάρτυρες» ενός δράματος... Πώς θα αντιδράσουν; Θα αναλύσουμε τις αντιδράσεις με τη βοήθεια του «σχήματός» μας.

Πρώτον, λοιπόν, πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι πράγματι κάτι συμβαίνει και μάλιστα κάτι σοβαρό για την υπαρξιακή οντότητα του συνανθρώπου τους. Αφοσιωμένοι και απορροφημένοι οι περισσότεροι διαβάτες στα δικά τους προβλήματα, στις δικές τους σκέψεις, ενδέχεται ούτε καν να προσέξουν τον συνάνθρωπό τους και τη σκηνή που τόσο αναπάντεχα δημιουργήθηκε μπροστά τους.

Δεύτερον, πρέπει να πεισθούν ότι πράγματι πρόκειται για επικίνδυνη κατάσταση που απειλεί τη ζωή του άγνωστου συνανθρώπου τους, πρέπει, με άλλα λόγια, να ερμηνεύσουν τις κινήσεις και τη συμπεριφορά του ως ενδείξεις ότι «έπαθε κάτι σοβαρό» και τούτο γιατί για πολλούς περαστικούς η περίπτωση μπορεί να εκληφθεί ως παράδειγμα κάποιου μεθύστακα ή κάποιου ναρκομανούς που ούτε χρειάζεται ούτε και επιθυμεί τη βοήθεια κανενός.

Τρίτον, και όταν ακόμη πεισθούν ότι ο συνάνθρωπός τους πράγματι κάτι σοβαρό έχει πάθει και όντως κινδυνεύει και χρειάζεται βοήθεια, τα περισσότερα άτομα είναι σε θέση να βοηθήσουν; Για πολλούς θα 'ρθει άμεση η σκέψη κάποιου γιατρού... Κάποιος συνήθως φωνάζει: «μήπως υπάρχει γιατρός ή νοσοκόμος ανάμεσά μας;» Άλλοι πάλι, πάνω στη σύγχυση του σοκ, μπερδεύουν το ευκαίο και το πραγματικό και υποσυνείδητα εύχονται ότι κάποιος έχει κιάλας φωνάξει το 166 (το ΕΚΑΒ) ή έχει τηλεφωνήσει στο 100.

Οι ποικίλες αναστολές που δημιουργούνται στον κάθε αυτόπτη μάρτυρα μπορεί να συνοψισθούν στη γενική κραυγή του πλήθους «καλέστε ένα γιατρό...» ή και στη γενική προτροπή του τύπου «κάποιος ας τηλεφωνήσει τις πρώτες βοήθειες» ενώ στην πράξη κανείς δεν το κάνει ελπίζοντας ότι θα το κάνει ο... επόμενος!

Το πείραμα της «πυρκαγιάς»

Το ξάφνιασμα που όλοι οι θεατές αισθάνονται τη στιγμή που κάτι συμβαίνει σε κάποιον συνάνθρωπό μας και οι αναστολές τείνουν να μας αδρανοποιούν. Ιδιαίτερα όταν πολλά άτομα γίνονται αυτόπτες μάρτυρες μιας επικίνδυνης κατάστασης, «η ψυχολογία της μάζας» ενεργεί ως αυτόνομος ανασταλτικός παράγοντας, μειώνοντας την αποτελεσματικότητα των πράξεων που

απαιτούνται για να σωθεί μια ζωή!

Όταν ένα μόνο άτομο βρεθεί κοντά σε κάποιον που κινδυνεύει, τότε το άτομο μόνο του – με αποκλειστικό γνώμονα τα δικά του βιώματα και την ψυχοσύνθεσή του – θα αποφασίσει εάν θα επέμβει, πώς θα επέμβει ή εάν θα αποφύγει την επέμβαση. Όσο παράδοξο και αν ακούγεται αυτό, τα άτομα ως μέλη μιας ομάδας αδρανοποιούνται πολύ πιο εύκολα καθώς η ευθύνη για πρωτοβουλία διαχέεται σε ολόκληρη την ομάδα!

Οι κοινωνικοψυχολογικές ερευνητικές προσπάθειες για την κατανόηση και ερμηνεία των αντιδράσεων μεμονωμένων ατόμων αλλά και ομάδων σε περιπτώσεις που σχετίζονται με τον κίνδυνο που διατρέχει κάποιο άτομο γίνονται και σε ερευνητικά εργαστήρια όπου δημιουργούνται συνθήκες που προσιδιάζουν την κοινή πραγματικότητα ή και καθημερινά περιστατικά. Τα εργαστηριακά πειράματα μας βοηθούν να ελέγξουμε τους διάφορους παράγοντες και τις συνθήκες, να μελετήσουμε τις «μεταβλητές» χωρίς τα προβλήματα που συνεπάγεται μια «ζωντανή περίπτωση» που συμβαίνει ξαφνικά και δεν υπάρχει πιθανότητα μελέτης από κάποιον ψυχολόγο ή κοινωνιολόγο ο οποίος, και να ήταν παρών, το τελευταίο πράγμα που θα έκανε θα ήταν να μελετήσει το... φαινόμενο.

Σε ένα από τα γνωστά επιστημονικά πειράματα, στην αποκαλούμενη «περίπτωση της πυρκαγιάς» φοιτητές μεγάλου αμερικανικού πανεπιστημίου κλήθηκαν να πάρουν μέρος σε κάποια έρευνα που υποτίθεται ότι αφορούσε τα προβλήματα ψυχοκοινωνικής προσαρμογής των πρωτοετών στον πανεπιστημιακό χώρο και ρυθμό ζωής.

Η έρευνα απαιτούσε τη συμπλήρωση από τους εθελοντές φοιτητές ενός πολυσέλιδου δελτίου-ερωτηματολογίου που αποτελούνταν από δεκάδες ερωτήσεις. Η συμπλήρωση του δελτίου έπρεπε να γίνει από τον κάθε εθελοντή φοιτητή σε κάποιους συγκεκριμένους χώρους του κτιρίου της σχολής Ψυχολογίας του πανεπιστημίου.

Σε μια κατάλληλα προετοιμασμένη αίθουσα οι ερευνητές τοποθετούσαν τους φοιτητές ή μόνους (ένα άτομο μόνο στην αίθουσα) ή παρέα με 3-4 άλλους φοιτητές (οι οποίοι ήταν όλοι τους, στην πραγματικότητα, μέλη της ερευνητικής ομάδας). Αμέσως μετά την παράδοση του ερωτηματολογίου ο ερευνητής εγκατέλειπε τη συγκεκριμένη αίθουσα όπου βρισκόταν ή ο μόνος φοι-

τητής ή μια ομάδα φοιτητών.

Κάποια δεδομένη στιγμή και αφού οι φοιτητές είχαν αρχίσει να απαντούν τις ερωτήσεις του δελτίου από κάποιον φεγγίτη της αίθουσας άρχισε να βγαίνει λίγος καπνός... Το πείραμα, όπως είχε σχεδιασθεί, τελείωνε ευθύς μόλις ο φοιτητής έβγαινε από το δωμάτιο για να αναφέρει την πιθανότητα «πυρκαγιάς» στους ερευνητές ή 6 λεπτά της ώρας μετά την παρουσία της πρώτης «δόσης καπνού» που θα γινόταν αντιληπτή από τον φοιτητή.

Ο κόσμος άλλαξε...

Το θεμελιακό ερώτημα των ερευνητών σχετιζόταν με την ταχύτητα στην τάση των ατόμων να αναφέρουν τον κίνδυνο «πυρκαγιάς» και με τη διαφοροποίηση της συμπεριφοράς τους τόσο όταν ήταν μόνα τα άτομα στην αίθουσα όσο και όταν ήταν μέλη της «ομάδας» των εθελοντών φοιτητών.

Τα αποτελέσματα του πειράματος σε πολύ γενικές γραμμές ήταν τα ακόλουθα: το 75% των φοιτητών, που βρίσκονταν στην αίθουσα μόνιμοι χωρίς την παρουσία άλλων ατόμων, μόλις αντιλαμβάνονταν τον καπνό σταματούσε τη δουλειά του, αμφιταλαντευόταν για λίγο, μετά πλησίαζε τον φεγγίτη και στη συνέχεια – με μέσο όρο αντίδρασης τα 2 λεπτά της ώρας – έβγαινε από την αίθουσα και ανέφερε το γεγονός στον ερευνητή.

Τα αποτελέσματα ήταν πιο δραματικά στις περιπτώσεις των φοιτητών που συμπλήρωναν τα δελτία τους «παρέα με άλλα άτομα» (τα οποία, όπως είπαμε, ήταν μέλη της ελεγχόμενης ερευνητικής ομάδας...). Καθώς οι άλλοι φοιτητές, «οι μνημένοι», δεν έδειχναν να ενοχλούνται από τον καπνό που έβγαινε από τον φεγγίτη και συνέχιζαν να συμπληρώνουν τα δελτία τους, ο εθελοντής φοιτητής συνέχιζε και αυτός να απαντά τις ερωτήσεις διώχνοντας από τα μάτια του τον καπνό που γινόταν ενοχλητικός καθώς συνεχώς πύκνωνε...

Μόνο ένας στους δέκα φοιτητές τέτοιων ομάδων βγήκε από την αίθουσα για να ειδοποιήσει τους αρμόδιους ερευνητές και αυτός μετά την πάροδο, κατά μέσο όρο, 4 λεπτών της ώρας... Δηλαδή ποσοστό μόνο 10% και σε χρόνο 100% περισσότερο από τους μοναχικούς εθελοντές φοιτητές.

Σωρείες παρόμοιων πειραμάτων μάς οδη-

γούν στο συμπέρασμα ότι οι αντιδράσεις του ατόμου ως μέλους μιας, έστω άτυπης, ομάδας μειώνονται σε σημαντικό βαθμό και πολλοί δεν παίρνουν στα σοβαρά μια κατάσταση εφόσον οι άλλοι για οποιονδήποτε λόγο δείχνουν ότι «η κατάσταση μπορεί να μην είναι και τόσο επικίνδυνη όσο... φαίνεται», μολονότι, όταν τα άτομα ερωτούνται αργότερα δηλώνουν ότι είχαν θεωρήσει την κατάσταση ως άξια αναφοράς, αλλά η αντίδραση των άλλων τους... μπέρδεψε!

Στα σύγχρονα πολύβουα, πολυπρόσωπα και συνάμα απρόσωπα, πολυάνθρωπα και δυστυχώς απάνθρωπα αστικοβιομηχανικά κέντρα της σύγχρονης Ελλάδος η δημιουργία κάποιας επικίνδυνης κατάστασης ίσως να ελκύσει άμεσα πλήθος θεατών, συνήθως αγνώστων μεταξύ τους ατόμων. Η επέμβαση του πλήθους, και όταν ακόμη είναι αναγκαία, δεν είναι εφικτή, δεν είναι δυνατή και για το κάθε άτομο, μέλος της η επίδραση της ψυχολογίας της μάζας γίνεται έντονα ανασταλτικός παράγοντας για κάθε απόπειρα προσωπικής

επέμβασης.

Και αντίστροφα, συχνά η επιθετικότητα του πλήθους μπορεί να παρασύρει και το πλέον συνεσταλμένο και συγκρατημένο άτομο στην εκδήλωση συμπεριφοράς καθώς κυριαρχεί και διαχέεται στα μέλη της ομάδας η ψυχολογία του όχλου...

Μοιάζει, δυστυχώς, να γίνεται σχεδόν κανόνας συμπεριφοράς το γεγονός ότι ο σύγχρονος Έλληνας και η σύγχρονη Ελληνίδα, πολυάσχολοι με τα δικά τους προβλήματα, ή προσπερνούν περιπτώσεις κινδύνου ενός συνανθρώπου ή ακόμη «κρατιούνται μακριά» από καταστάσεις και προβλήματα τα οποία αντιμετωπίζουν κάποιοι συνάνθρωποί μας, συχνά «υπακούοντας» σε αυτό που, αρχές του 21^{ου} αιώνα, εύστοχα —έστω και σκωπτικά, με σαφή περιπαικτική διάθεση— η κοινή γνώμη και οι νεολαίοι μας χαρακτηρίζουν ως **την 11η των νεο-Ελλήνων εντολή, τουτέστιν,...** «ου... μπλέξεις!... ».

Τι κρίμα, αλήθεια!

